

Katarzyna Korona

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: 0000-0002-6622-7131

Wsparcie dziecka i jego edukacji w działalności kuratorów sądowych

Support of the child and his education in the activities of probation officers

Streszczenie

Działalność kuratorów sądowych, mimo licznych opracowań na ten temat, nadal w przestrzeni publicznej pozostaje tematem mało rozpoznanym. W artykule zaprezentowane zostaną podstawy prawne działalności kuratora sądowego (w kontekście ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych i ustawy z dnia 1 grudnia 2022 r. o zmianie ustawy o kuratorach sądowych) i jego obowiązki jako swoiste tło dla działań podejmowanych przez kuratorów rodzinnych związanych ze wsparciem dziecka oraz jego edukacji. Następnie podjęte zostaną rozważania na temat aktualnych praktyk oraz wskazane możliwości zoptymalizowania działań w omawianych obszarach.

Słowa kluczowe: dziecko, edukacja, kurator sądowy

Abstract

The activities of probation officers, despite numerous studies on this subject, remain an unexplored topic in the public space. The article will present the legal basis for the activities of a probation officer (in the context of: the Act of June 9, 2022 on the support and social rehabilitation of minors, the Act of July 27, 2001 on probation officers and the Act of December 1, 2022 amending the Act on court guardians) and their duties, as a specific background for activities undertaken by family guardians related to supporting the child and his education. Then, considerations will be made about current practices and opportunities to optimize activities in the discussed areas will be identified.

Keywords: child, education, probation officer

Wprowadzenie

W ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹ głównymi zadaniami postawionymi przez ustawodawcę są wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Jednocześnie uznano autonomię rodziny i pierwszoplanową rolę rodziców

¹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. 2022, poz. 1700); dalej skrót w przypisach: WspResNielU.

w przekazywaniu nieletnim wartości, zasad i wzorców, co wskazano w preambule. Nie wszystkie rodziny są w stanie poradzić sobie z tym zadaniem. W powszechnym przekonaniu sąd ingeruje w wykonywanie władzy rodzicielskiej w rodzinach dysfunkcyjnych², które nie radzą sobie z wypełnianiem powierzonych jej funkcji i zadań. Problemy rodziny opisane w literaturze³ to przemoc domowa czy te związane z nadużywaniem przez domowników różnych substancji – głównie alkoholu, kłopoty materialne. Nie jest regułą, że rodziny te będą widoczne w przestrzeni publicznej, gdyż z pozoru mogą funkcjonować prawidłowo⁴, a problemy mogą dotyczyć np. niskiej świadomości wychowawczej rodziców⁵, nadmiernej koncentracji na osiągnięciach szkolnych⁶, braku jasno określonych norm i wartości czy wyraźnego podziału ról. Ustawa koncentruje się na samych nieletnich, którzy wykazują przejawy demoralizacji (od 10 lat do 18 lat) albo dopuścili się czynów karalnych (13–17 lat)⁷. Głównym celem postępowania wobec nieletniego jest resocjalizacja⁸, jednak wielość możliwości rozumienia tego terminu utrudnia precyzyjne sformułowanie celu środków stosowanych wobec nieletniego. W rezultacie kryterium stosowania danego środka oddziaływania względem nieletniego jest efekt resocjalizacyjny⁹, jednak nadal brakuje jego jednoznacznej interpretacji. Zdaniem A. Grześkowiak¹⁰ być może zasadne byłoby stosowanie terminów bardziej odpowiednich do procesu wychowania nieletniego. Ustawa wprowadziła nowy środek oddziaływania wychowawczego¹¹ możliwy do zastosowania na terenie szkoły czy w związku z realizacją obowiązku szkolnego / nauki oraz wymierzany przez dyrektora szkoły (za zgodą rodziców / opiekuna i nieletniego). Może on obejmować: pouczenie, ostrzeżenie (ustne/pisemne), przeproszenie pokrzywdzonego, przywrócenie do stanu poprzedniego lub wykonanie pewnych prac porządkowych na rzecz szkoły. Jeśli nie okażą się one wystarczające, ustawodawca wskazał katalog jedenastu środków wychowawczych¹². Z uwagi na podjętą tematykę w artykule zostaną omówione jedynie dwa z nich – nadzór kuratora sądowego oraz skierowanie do ośrodka kuratorskiego. Każdy z nich może być także stosowany jako środek tymczasowy¹³. Ośrodek stanowi też przykład placówki

² Z. Frączek, *Dysfunkcyjność i problemy współczesnej polskiej rodziny w świetle danych statystycznych i wspierających działań państwa*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2021, nr 9, s. 150–151.

³ Tamże, s. 163.

⁴ Tamże, s. 152.

⁵ Z. Frączek, *Rodzina wobec przemian społecznych. O wychowawczym funkcjonowaniu rodziny i możliwościach jego doskonalenia*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2019, nr 7, s. 71.

⁶ Tamże, s. 72.

⁷ Art. 1, WspResNielU.

⁸ A. Grześkowiak, *Prawo nieletnich*, Warszawa 2023, s. 13, 98–99.

⁹ Tamże, s. 8.

¹⁰ Tamże, s. 99.

¹¹ Art. 4.4, WspResNielU.

¹² Tamże, art. 7.

¹³ Tamże, art. 44.

realizującej zarówno działalność wychowawczą, jak i resocjalizacyjną¹⁴. Celem wykonywania środków wychowawczych i poprawczego ustawodawca określił „wychowanie nieletniego na świadomego swych obowiązków członka społeczeństwa”¹⁵. W tym samym artykule określono, że działalność wychowawcza ma zmierzać do wywołania określonych zmian w funkcjonowaniu nieletniego, wszechstronnego rozwoju osobowości i uzdolnień, jak również kształtowania oraz utrwalania społecznie pożądanej postawy i poczucia odpowiedzialności. W jej następstwie nieletni ma być przygotowany do samodzielnego i odpowiedzialnego życia (z poszanowaniem norm społecznych i prawnych).

Środek wychowawczy w postaci nadzoru kuratora sądowego

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich zobowiązuje kuratora sądowego do kontrolowania wykonywania środków wychowawczych¹⁶. Obowiązek ten nie ogranicza się jedynie do monitorowania, oceny podejmowanych działań, ale również wnioskowania o zmiany w zakresie orzeczonego środka. Działania te koncentrują się wokół trzech głównych zadań¹⁷: sprawowania nadzoru nad nieletnim, wspomnianej wcześniej kontroli wykonywania orzeczonych środków oraz organizowania i kontrolowania realizacji zobowiązania do wykonywania prac społecznych. Do szczegółowych działań podejmowanych w ramach współpracy z nieletnim należą: kontrola jego zachowania, współpraca z nieletnim i jego rodzicami/opiekunami poprzez bezpośredni kontakt (w miejscu zamieszkania, z możliwością wzywania do stawiennictwa w sądzie – zespole kuratorskiej służby sądowej), żądania niezbędnych informacji i wyjaśnień, utrzymywanie kontaktu z osobami znaczącymi w socjalizacji nieletniego (rodzina, szkoła, środowisko lokalne czy pracodawca), współpraca z instytucjami (w tym zasięganie i gromadzenie informacji na jego temat), zapoznawanie z treścią akt sądowych, przeprowadzanie wywiadów środowiskowych, składanie wniosków o modyfikację orzeczeń, udział w posiedzeniach czy organizację prac społecznych. Nadzór kuratora trwa do 21 roku życia nieletniego¹⁸ z możliwością wydłużenia go do 24 r.ż.

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych¹⁹ nakłada na kuratorów sądowych zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym oraz kontrolnym (wynikające z orzeczeń sądu). Wykonują oni swoje obowiązki w środowisku podopiecznych²⁰ bądź miejscu ich pobytu (np.

¹⁴ A. Grześkowiak, *Prawo...*, s. 15.

¹⁵ Art. 88, WspResNielU.

¹⁶ Tamże, art. 148–161.

¹⁷ Tamże, art. 155.

¹⁸ Tamże, art. 93.

¹⁹ Art. 1, Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1071).

²⁰ Tamże, art. 3.

zamknięte zakłady czy placówki opiekuńczo-wychowawcze). Do obowiązków zawodowego kuratora sądowego²¹ należy wnioskowanie o zmianę orzeczonego środka, przeprowadzanie wywiadów środowiskowych, współpraca z samorządem i organizacjami społecznymi. W ustawie z dnia 1 grudnia 2022 r. o zmianie ustawy o kuratorach sądowych²² dokonano modyfikacji, jednak bezpośrednio nie odnosiły się one do sytuacji samych nieletnich, bardziej do organizacji kurateli sądowej i nie uwzględniły większości uwag sformułowanych przez środowisko kuratorów²³. Umocowano natomiast możliwość uczestnictwa przez kuratorów w superwizji, co stanowi wyraz zwrócenia uwagi na sygnalizowany przez środowisko problem zdrowia psychicznego kuratorów i wypalenia zawodowego.

Nadzór kuratora sądowego uważany jest za nowoczesny środek wychowawczy w sposobach oddziaływania, który przynosi pozytywne efekty²⁴. Kurator pomaga nieletniemu w zmianie postaw i zachowań, uwzględniając element świadomej zgody samego nieletniego. Współpracuje z nim, stosując metody zindywidualizowane, adekwatne do potrzeb podopiecznego. Podejmowane działania diagnostyczne²⁵ mają na celu analizę i rozpoznanie sytuacji osobistej, rodzinnej i środowiskowej nieletniego, aby zaplanować metody i środki oddziaływania wobec nieletniego. W zależności od ich wyniku udziela nieletniemu pomocy – informacji i wskazówek umożliwiających rozwiązanie problemów życiowych (np. zorganizowanie nauki czy terapii) czy utrudniających resocjalizację. W ramach działań kontrolnych czy też monitorowania funkcjonowania nadzorowanego znajdują się osobiste wizyty kuratora w miejscu zamieszkania/pobytu i weryfikacja uzyskanych informacji. Ta ostatnia jest możliwa poprzez utrzymywanie kontaktu np. z rodziną nieletniego, szkołą czy środowiskiem (osobistego lub z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość). Zalecane jest, aby kurator nie ingerował zbyt i drobniawczo w życie nieletniego, pozostawiając mu wolność wyboru wzorców zachowań oraz decyzji niestanowiących przejawów demoralizacji, unikając też zbyt dużych ograniczeń i nadmiernej kontroli. Kurator powinien też respektować prawa dziecka i rodziców. Następstwem współpracy z rodzicami / opiekunami prawnymi i właściwymi instytucjami jest często poprawa warunków wychowawczych, bytowych czy zdrowotnych, również w zakresie nauki i zatrudnienia.

Kuratorzy rodzinni częściej niż karni uczestniczą też w zespołach interdyscyplinarnych na mocy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie²⁶, ale w czasie pandemii wirusa SARS-CoV-2 aktywność pracy zespołów interdyscyplinarnych

²¹ Tamże, art. 11.

²² Ustawa z dnia 1 grudnia 2022 r. o zmianie ustawy o kuratorach sądowych (Dz.U. 2023, poz. 27).

²³ Portal Kuratorskiej Służby Sądowej, <https://kurator.info/2023/04/05/nowelizacja-ustawy-o-kuratorach-sadowych-weszla-w-zycie/> (dostęp: 23.12.2023).

²⁴ A. Grześkowiak, *Prawo...*, s. 112–114.

²⁵ Więcej w: A. Wojnarska, K. Korona, *Zadania diagnostyczne kuratora sądowego – teoria i praktyka*, „Resocjalizacja Polska” 2020, nr 20.

²⁶ R. Opora, Ł. Wirkus, *Funkcjonowanie kuratorskiej służby sądowej przed i w czasie pandemii COVID-19*, Warszawa 2021, s. 68.

spadła. Poza wymienionymi wcześniej zadaniami²⁷ w ramach sprawowanych nadzorów mogą także pracować z osobami zobowiązanymi do leczenia odwykowego, uczestniczyć w kontaktach rodziców z małoletnimi dziećmi, uczestniczyć w przymusowym odbieraniu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej oraz umieszczeniu w rodzinie zastępczej / placówce opiekuńczo-wychowawczej, kierować ośrodkiem kuratorskim i pracować w nim, uczestniczyć w pracach zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych, współpracować z sędzią i sądem rodzinnym oraz uczestniczyć w posiedzeniach wykonawczych.

B. Bobik w dokonanej analizie form opieki nad dziećmi i młodzieżą²⁸ wskazała na sąd jako przykład instytucjonalnego wsparcia rodziny oraz kuratelę jako formę wsparcia rodziny problemowej. Jak podkreśla autorka, rodzina odgrywa główną rolę w procesie opieki i wychowania dzieci. Jeśli nie funkcjonuje ona prawidłowo, nie jest w stanie należycie realizować przypisanych jej funkcji, pojawiają się instytucje wspierające, jak sąd rodzinny wraz z reprezentującym go kuratorem rodzinnym. Ten ostatni może także udzielać zindywidualizowanego wsparcia.

Ze statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że w 2020 r.²⁹ spośród 17 202 nieletnich, wobec których stosowano środki wychowawcze, nadzór kuratora sądowego był najczęściej orzekanym – 6336 osób (37%; dla porównania jedynie 2% nieletnich było skierowanych do ośrodka), głównie z powodu demoralizacji (4223). W roku 2019 nadzór orzeczono względem 8590 nieletnich (spośród 22 725, 38%), podobnie w związku z demoralizacją.

Warto nadmienić, że poza nadzorem kuratora w celu wzmocnienia podejmowanych oddziaływań wobec nieletniego często orzekane jest również skierowanie go do ośrodka kuratorskiego.

Jak przytacza Ł. Wirkus³⁰, na koniec 2020 r. służba kuratorska liczyła 5114 osób, w tym 2229 kuratorów rodzinnych, którzy współpracowali z 11 249 kuratorami społecznymi.

Środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego

W ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich ośrodek kuratorski scharakteryzowano jako placówkę prowadzącą działalność wychowawczą, resocjalizacyjną,

²⁷ T. Jedynak, K. Stasiak, *Zadania kuratorów rodzinnych* [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018, s. 103–105.

²⁸ B. Bobik, *Próba klasyfikacji form instytucjonalnych uzupełniających funkcje rodziny w Polsce*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2022, nr 10, s. 53–54.

²⁹ Baza statystyczna Ministerstwa Sprawiedliwości, *Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2003–2020*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 28.12.2023).

³⁰ Ł. Wirkus, *Rola kuratorów rodzinnych w zapobieganiu demoralizacji i przestępczości nieletnich – wybrane rozwiązania systemowe*, „Pracacja” 2023, nr 2, s. 87.

terapeutyczną, profilaktyczną i kontrolną³¹. Jej celem uczyniono zmianę postaw nieletnich w kierunku społecznie pożądanym (tj. zapewniającym prawidłowy rozwój ich osobowości). W ramach pracy z nieletnimi obowiązki zawodowego kuratora sądowego obejmują³² prowadzenie zajęć z nieletnimi, dokumentowanie przebiegu pracy z nimi, sporządzanie okresowych sprawozdań o nieletnich czy wykonywanie innych zadań zleconych przez kierownika ośrodka.

Działalność ośrodka realizowana jest poprzez czternaście zadań szczegółowych³³: przeciwdziałanie rozwojowi demoralizacji nieletnich, przyczynom przestępczości, uzależnieniom nieletnich; eliminowanie zaniedbań wychowawczych; wdrażanie do przestrzegania norm społecznych i norm prawnych; kształtowanie postaw oraz umiejętności społecznych, poczucia odpowiedzialności i opiekuńczości; naukę samodzielnego radzenia sobie z trudnościami życiowymi; rozwijanie zainteresowań, uzdolnień i kreatywności; pomoc i wsparcie w trudnych sytuacjach życiowych; rozwiązywanie problemów emocjonalnych; wyrabianie właściwych nawyków spędzania czasu wolnego czy współpracę ze środowiskiem rodzinnym i lokalnym. Mogą być one realizowane z wykorzystaniem metody pracy indywidualnej, grupowej i środowiskowej³⁴. Praca z nieletnimi zaś koncentruje się na kilku formach pracy: zajęciach psychoedukacyjnych, socjoterapeutycznych, korekcyjno-edukacyjnych i rekreacyjno-sportowych, organizowaniu czasu wolnego oraz pomocy w nauce własnej. Działania te sensu stricto koncentrują się na wspieraniu nieletniego i pomocy mu w jak najlepszym funkcjonowaniu. W rezultacie udzielona pomoc często przekłada się na jego lepsze zachowanie w innych kontekstach, np. funkcjonowaniu szkolnym. Ośrodek prowadzi także korepetycje, zatrudniając nauczycieli bądź korzystając z zasobów kadrowych, co niejednokrotnie dosłownie pomaga poprawić ich sytuację szkolną czy uzyskać promocję do następnej klasy³⁵. Zajęcia w ośrodku realizowane są przez cały rok kalendarzowy, co najmniej przez 20 godzin tygodniowo³⁶. Wychowawca, zawodowy kurator sądowy powinien pracować z nieletnim 8 godzin tygodniowo³⁷. Tym samym nacisk położony jest na bezpośrednią pracę z dziećmi. Kadra ośrodków obejmuje wyspecjalizowany

³¹ Art. 162, WspResNielU.

³² Tamże, art. 172.

³³ §6. 1–3, Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz.U. 2022, poz. 2449).

³⁴ Więcej odnośnie metodyki pracy w ośrodkach por. K. Korona, *Funkcjonowanie nieletnich w ośrodku kuratorskim* [w:] A. Lukasek, A. Fidelus, *Funkcjonowanie dziecka we współczesnym świecie. Współpraca z rodziną. Wyzwania, zagrożenia, perspektywy*, Józefów 2021, s. 188–190.

³⁵ Por. K. Korona, *Oddziaływania edukacyjne w ośrodkach kuratorskich na przykładzie Sądu Rejonowego w Lublinie* [w:] *Nauki społeczne i humanistyczne. Varia*, red. D. Łukomiak, K. Łukomiak, Łódź 2020, s. 372–374.

³⁶ §7.1, Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz.U. 2022, poz. 2449).

³⁷ Tamże, §10.

personel³⁸ – kuratorów zawodowych, kuratorów społecznych oraz specjalistów, np. socjoterapeutów, psychologów czy nauczycieli. Niejednokrotnie kategorie te przenikają się. W ramach pomocy w nauce szkolnej realizuje się element reintegracji społecznej³⁹. Nieletni ma szansę odbudować relację ze szkołą – otrzymuje pomoc w nauce i jest lepiej przygotowany do korzystania z edukacji, przestrzegania i uznawania zasad obowiązujących w placówce, modyfikacji ulega jego stosunek do nauki i poziom motywacji. Rzecznik Praw Dziecka opracował *Standardy pracy ośrodków kuratorskich*⁴⁰, wskazując na konieczność „osiągnięcia wysokiej jakości pracy wychowawczej”. Podkreślono także konieczność wsparcia funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodziny. Uwzględniając kwalifikacje personelu ośrodków, postulaty te zostały zrealizowane.

Edukacja zdalna miała swoje konsekwencje dla wielu uczniów. Badania B. Bobik⁴¹ ujawniły m.in. trudności w skupieniu się na nauce, spadek motywacji do nauki, trudności z zaplanowaniem nauki, nieradzenie sobie z nadmiarem zadań czy niższy poziom zaangażowania w naukę. Dzieci przejawiające problemy emocjonalne czy zaburzenia depresyjne nie odnalazły się w systemie edukacji zdalnej⁴². Część z nich z uwagi na pogorszenie funkcjonowania szkolnego trafiła do ośrodków, gdzie stopniowo mają możliwość dokonania zmian w swoim zachowaniu. W zależności od potrzeb działania te mogą obejmować zróżnicowane formy pracy.

Doniesienia na temat ośrodków kuratorskich pojawiają się w przestrzeni medialnej rzadziej niż informacje odnośnie pracy samych kuratorów sądowych. W opinii samych kuratorów ośrodki kuratorskie są jednym z najskuteczniejszych środków wychowawczych, najtańszym i niezolacyjnym⁴³. Były mylone ze świetlicami, nie traktowano ich jako profesjonalnych placówek ani jako placówek resocjalizacyjnych⁴⁴, co zresztą nadal widoczne jest w publicznym dyskursie. Wiceminister sprawiedliwości wskazał, że ośrodki kuratorskie są najbardziej skuteczne względem nieletnich jeszcze niezdemoralizowanych⁴⁵, wyrażając przekonanie, że dla

³⁸ J. Utrat-Milecki, *Kuratorskie ośrodki dla nieletnich. Analiza integralno-kulturowa społeczno-prawnego kontekstu powstania i rozwoju*, „Probacja” 2023, s. 121–122.

³⁹ P. Kozłowski, *Ośrodek kuratorski – w kierunku optymalnego modelu postępowania z nieletnimi*, „Probacja” 2023, nr 2, s. 198.

⁴⁰ *Standardy pracy ośrodków kuratorskich*, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/2017_11_06_wyst_ms_zalacznik.pdf (dostęp: 28.12.2023).

⁴¹ B. Bobik, *Edukacja zdalna w opiniach młodzieży*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2021, nr 9, s. 144–145.

⁴² Tamże, s. 146.

⁴³ P. Rojek-Socha, *Ośrodki kuratorskie skuteczną szansą na wsparcie zagubionego nastolatka*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/osrodki-kuratorskie-czym-sa-jak-dzialaja,523204.html> (dostęp: 29.12.2023); por. K. Stasiak, *Skierowanie do ośrodka kuratorskiego jako środek wychowawczy*, „Probacja” 2023, nr 2, s. 167.

⁴⁴ P. Rojek-Socha, *Ośrodki kuratorskie...*

⁴⁵ Ministerstwo Sprawiedliwości, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/osrodek-kuratorski-w-raciborzu-bedzie-mial-nowa-siedzibe> (dostęp: 29.12.2023).

nietletnich powinny być miejscem uczestnictwa „w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych”. W ocenie P. Kozłowskiego ośrodek kuratorski umożliwia prowadzenie codziennych – indywidualnych i grupowych oddziaływań względem nietletnich, szanując integralność jego rodziny i angażując w proces wychowawczy środowisko rodzinne⁴⁶. Działają socjalizująco na nietletnich. W ośrodkach realizowane są też ministerialne projekty promujące zdrowie psychiczne, co jest odpowiedzią na aktualne problemy nietletnich. Dość systematycznie informacje na temat inicjatyw podejmowanych w ośrodkach kuratorskich można znaleźć na Portalu Kuratorskiej Służby Sądowej⁴⁷.

Zgodnie z informacją Ministerstwa Sprawiedliwości⁴⁸ w Polsce działają obecnie 134 ośrodki kuratorskie. Najwięcej w Apelacjach Lublin (20) i Wrocław (19), najmniej Szczecin i Warszawa (po 4). Ich liczba w ostatnich latach zwiększała się⁴⁹, jednak trudno powiedzieć, czy tendencja ta zostanie utrzymana. Działają one przy 100 sądach (z 318, 31%)⁵⁰, chociaż przy niektórych sądach działa kilka ośrodków. Skierowanie do ośrodka orzekane jest jedynie wobec średnio 2% nietletnich⁵¹ (ok. 70% z nich w związku z demoralizacją) spośród środków wychowawczych. Dane te wynikają ze statystyk za 2020 i 2019 rok⁵².

Działania kuratorów sądowych w zakresie wsparcia dziecka – ocena dotychczasowych rozwiązań

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nietletnich umożliwiła dyrektorom szkół stosowanie środków oddziaływania wychowawczego⁵³ m.in. w postaci wykonywania określonych prac porządkowych na terenie szkoły. W ocenie samych kuratorów przepisy te niewiele zmieniły w rzeczywistości pracy kuratorów sądowych⁵⁴. Nowością miał być obowiązek kontrolowania wykonywania przez nietletniego obowiązku wykonywania prac społecznych, jednak większość miejsc, do których można ich kierować, to właśnie szkoły. Więcej jest obowiązków związanych z pismami

⁴⁶ P. Rojek-Socha, *Ośrodki kuratorskie...*

⁴⁷ <https://kurator.info/tag/osrodki-kuratorskie/> (dostęp: 22.12.2023).

⁴⁸ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/jednostki-organizacyjne-podlegle-lub-nadzorowane>, Wykaz ośrodków kuratorskich, stan na 1 lutego 2023 (dostęp: 28.12.2023).

⁴⁹ J. Utrat-Milecki, *Kuratorskie ośrodki...*, s. 117.

⁵⁰ P. Kozłowski, *Ośrodek kuratorski...*, s. 200.

⁵¹ K. Stasiak, *Skierowanie do ośrodka...*, s. 167.

⁵² Baza statystyczna Ministerstwa Sprawiedliwości, *Nietletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2003–2020*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 28.12.2023).

⁵³ Art. 4.4, WspResNielU.

⁵⁴ B. Gesek, *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nietletnich z dnia 9 czerwca 2022 – mała wielka zmiana?*, „Biuletyn Mozaika” 2023, nr 8, s. 17–18.

„zawiadamiającymi”, co skutkuje wzrostem liczby spraw Nkd (sprawy nieletnich, w których zachodzi podejrzenie popełnienia czynu karalnego lub demoralizacji) z pozornie błahych przyczyn (o niskim stopniu społecznej szkodliwości) czy zlecanych wywiadów Nmo (sprawy nieletnich i opiekuńcze małoletnich, bez wpisu do ewidencji, rozpoznawane przez wydział rodzinny albo sędziego rodzinnego, w tym też zawiadomienia policji z zatrzymań nieletnich). Pojawia się zatem wątpliwość, czy przy relatywnie stałej liczbie kuratorów ich czas nie mógłby zostać lepiej spożytkowany w postaci bezpośredniej pracy z danym nieletnim?

Realizacja przez kuratorów sądowych zadań o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym na podstawie chociażby wystąpienia pokontrolnego NIK oceniana jest prawidłowo. Kuratorzy współpracują z samorządami lokalnymi i organizacjami, które statutowo zajmują się wychowaniem, resocjalizacją i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym⁵⁵. Zakres tej współpracy jest zmienny i wynika z zamierzeń resocjalizacyjnych kuratora sformułowanych dla danego podopiecznego. Widocznymi rezultatami jest m.in. poprawa sytuacji szkolnej nieletniego, zdobycie przez niego kwalifikacji zawodowych, pomoc w organizacji czasu wolnego czy doraźna pomoc w zakresie poradzenia sobie z trudną sytuacją życiową czy w zapobieganiu demoralizacji. Kuratorzy aktywnie uczestniczą też w spotkaniach grup roboczych i zespołów interdyscyplinarnych. Utrzymującym się problemem pozostają standardy obciążenia pracą⁵⁶ oraz rozbieżności z tym związane w wybranych okręgach sądowych. Najczęściej wskazywane problemy to realizacja licznych i czasochłonnych wywiadów środowiskowych oraz nieujęty w standardach udział kuratora w kontaktach rodzica z dzieckiem. Nadmiar sformalizowanych obowiązków ogranicza czas bezpośredniej pracy kuratorów z podopiecznymi⁵⁷.

Jak podkreśla J. Utrat-Milecki⁵⁸, dużym ograniczeniem dostępności ośrodków było zawężenie grona podopiecznych jedynie do nieletnich skierowanych tam przez sąd. Wyłączyło to możliwość prowadzenia oddziaływań wobec innych dzieci z rodziny objętej postępowaniem (sprawy Opm – sprawy małoletnich objętych na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu opieką, kuratelą lub nadzorem wynikającym z ograniczenia władzy rodzicielskiej). Większa profesjonalizacja działań i nacisk na oddziaływania wychowawcze i resocjalizacyjne paradoksalnie uniemożliwiły podejście bardziej holistyczne, a być może zawężyły także aspekt profilaktyczny, ograniczając diagnozę problemów sprzyjających naruszeniom

⁵⁵ Wystąpienie pokontrolne, NIK, Delegatura w Poznaniu, LPO.410.033.03.2017 P/17/106, s. 11.

⁵⁶ NIK, Informacje o wynikach kontroli – wykonywanie obowiązków przez kuratorów sądowych, LWR.430.002.2018, nr ewid. 20/2018/P/17/106/LWR, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17871,vp,20456.pdf>, s. 33.

⁵⁷ Tamże, s. 18.

⁵⁸ J. Utrat-Milecki, *Kuratorskie ośrodki...*, s. 117.

prawa. Autor proponuje także wcześniejsze orzekanie środków wychowawczych, nie czekając na popełnienie przez nieletniego np. czynu karalnego⁵⁹. Jednocześnie odejście od traktowania ośrodków jako świetlic do odrabiania lekcji i spędzania czasu wolnego czy efektywne prowadzenie oddziaływań metodą pracy grupowej wymaga kierowania do nich nieletnich z relatywnie większymi problemami⁶⁰, czyli dopiero po skierowaniu ich do placówki przez sąd. Tym samym postulat większej dostępności zdaje się klócić z ustawowo narzuconymi ośrodkom funkcjami czy przestrzeganiem ich jako specjalistycznych placówek. Mimo to, ośrodki zostały uznane za skuteczną formę oddziaływań⁶¹ umożliwiającą efektywną pracę z nieletnimi, a także uniknięcie umieszczenia ich w placówkach całodobowych w oderwaniu od rodziny i środowiska lokalnego.

Zakończenie

Kuratorzy sądowi mają wiele możliwości pracy z dziećmi i wspierania ich zarówno rozwojowo, jak i edukacyjnie. Skuteczność podejmowanych przez nich działań nie jest kwestionowana⁶², jednak analiza zagadnienia pokazuje, że możliwe jest dokonanie dalszych usprawnień w ich pracy. Zagadnienia omówione w artykule zostały zebrane i podjęto próbę sformułowania postulatów, które mogłyby usprawnić działania kuratorów:

- zwiększenie liczby etatów dla kuratorów sądowych, aby zmniejszyć obciążenia kuratorów i umożliwić im większą indywidualizację podejmowanych działań;
- umożliwienie kuratorom koncentrowania się na pracy z nieletnim, ograniczając do niezbędnego minimum zakres czynności kontrolnych;
- zmniejszenie ilości działań związanych ze sprawozdawczością, „uwolnienie czasu” kuratorów, aby mogli poświęcać go na działania, a nie ich dokumentowanie;
- przeprowadzenie szeroko zakrojonej akcji informacyjnej, która umożliwiłaby korzystanie z innych ustawowo dostępnych rozwiązań reagowania na niewłaściwe zachowania młodzieży, m.in. środków oddziaływania wychowawczego, aby sprawy trafiały do sądu po wyczerpaniu innych możliwości;
- zwiększanie liczby ośrodków kuratorskich, aby każdy sąd rejonowy miał możliwość orzekania tego środka wychowawczego⁶³, uwzględniając niższy koszt pobytu w ośrodku względem placówek całodobowych i sformułowane przez RPD Standardy organizacji pracy ośrodków kuratorskich;

⁵⁹ Tamże, s. 118.

⁶⁰ Tamże, s. 119.

⁶¹ Tamże, s. 120–121.

⁶² Tamże, s. 120.

⁶³ Jedynie w 1/3 sądów jest to dostępny środek; J. Utrat-Milecki, *Kuratorskie ośrodki...*, s. 125.

- zwiększenie nakładów na ośrodki kuratorskie, aby umożliwić im zatrzymanie bądź zatrudnianie profesjonalnej kadry, gdyż proponowane stawki nie zawsze pozwalają na zatrudnianie specjalistów z zewnątrz, np. psychologów;
- zwiększenie dostępności ośrodków – jako środków tymczasowych bądź powrót do wcześniejszych rozwiązań umożliwiających uczęszczanie do nich także dzieciom z nadzorów opiekuńczych (bez skierowania sądu), chociaż postulaty te można połączyć, aby zachować profesjonalny wymiar podejmowanych działań, bez obniżania rangi ośrodków;
- zacieśnienie współpracy ze środowiskiem naukowym, aby lepiej weryfikować skuteczność podejmowanych działań, umożliwić wymianę informacji (także między poszczególnymi placówkami), upowszechnić dobre praktyki poszczególnych kuratorów / zespołów kuratorskich / ośrodków kuratorskich; także w zakresie współpracy ze studentami.

Uwzględniając dotychczasową ścieżkę dokonywania zmian, zasadne byłoby, aby kolejne wprowadzane były w ścisłej współpracy z samymi kuratorami sądowymi.

Bibliografia

- Bobik B., *Edukacja zdalna w opiniach młodzieży*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2021, nr 9, doi: <https://doi.org/10.15584/kpe.2021.9.6>.
- Bobik B., *Próba klasyfikacji form instytucjonalnych uzupełniających funkcje rodziny w Polsce*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2022, nr 10, doi: <https://doi.org/10.15584/kpe.2022.10.3>.
- Frączek Z., *Dysfunkcyjność i problemy współczesnej polskiej rodziny w świetle danych statystycznych i wspierających działań państwa*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2021, nr 9, doi: <https://doi.org/10.15584/kpe.2021.9.7>.
- Frączek Z., *Rodzina wobec przemian społecznych. O wychowawczym funkcjonowaniu rodziny i możliwościach jego doskonalenia*, „Kultura. Przemiany. Edukacja” 2019, nr 7, doi: <https://doi.org/10.15584/kpe.2019.7.5>.
- Gesek B., *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z dnia 9 czerwca 2022 – mała wielka zmiana?*, „Biuletyn Mozaika” 2023, nr 8, <https://ozzks.pl/2023/06/21/zapraszamy-do-lektury-8-nr-mozaiki/>.
- Grześkowiak A., *Prawo nieletnich*, Warszawa 2023.
- Jedynak T., Stasiak K., *Zadania kuratorów rodzinnych [w:] Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018.
- Korona K., *Funkcjonowanie nieletnich w ośrodku kuratorskim [w:] A. Lukasek, A. Fidelus, Funkcjonowanie dziecka we współczesnym świecie. Współpraca z rodziną. Wyzwania, zagrożenia, perspektywy*, Józefów 2021.
- Korona K., *Oddziaływania edukacyjne w ośrodkach kuratorskich na przykładzie Sądu Rejonowego w Lublinie [w:] Nauki społeczne i humanistyczne. Varia*, red. D. Łukomiak, K. Łukomiak, Łódź 2020.
- Kozłowski P., *Ośrodek kuratorski – w kierunku optymalnego modelu postępowania z nieletnimi*, „Probacja” 2023, nr 2, doi: 10.5604/01.3001.0053.6698.
- Opora R., Wirkus L., *Funkcjonowanie kuratorskiej służby sądowej przed i w czasie pandemii COVID-19*, Warszawa 2021.

- Stasiak K., *Skierowanie do ośrodka kuratorskiego jako środek wychowawczy*, „Probacja” 2023, nr 2, doi: 10.5604/01.3001.0053.6692.
- Utrat-Milecki J., *Kuratorskie ośrodki dla nieletnich. Analiza integralno-kulturowa społeczno-prawnego kontekstu powstania i rozwoju*, „Probacja” 2023, nr 4, doi: 10.5604/01.3001.0054.0071.
- Wirkus Ł., *Rola kuratorów rodzinnych w zapobieganiu demoralizacji i przestępczości nieletnich – wybrane rozwiązania systemowe*, „Probacja” 2023, nr 2, doi: 10.5604/01.3001.0053.6693.
- Wojnarska A., Korona K., *Zadania diagnostyczne kuratora sądowego – teoria i praktyka*, „Resocjalizacja Polska” 2020, nr 20, doi: <https://doi.org/10.22432/pjsr.2020.20.05>.
- Zinkiewicz B., *Profilaktyczny wymiar działalności rodzinnych kuratorów sądowych*, Kraków 2015.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. 2022, poz. 1700).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1071).
- Ustawa z dnia 1 grudnia 2022 r. o zmianie ustawy o kuratorach sądowych (Dz.U. 2023, poz. 27).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz.U. 2022, poz. 2449).

Źródła internetowe

- Baza statystyczna Ministerstwa Sprawiedliwości, *Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2003–2020*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wie-loletnie/> (dostęp: 28.12.2023).
- Ministerstwo Sprawiedliwości, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/osrodek-kuratorski-w-raciborzu-bedzie-mial-nowa-siedzibe> (dostęp: 29.12.2023).
- Ministerstwo Sprawiedliwości, *Wykaz ośrodków kuratorskich stan na 1 lutego 2023*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/jednostki-organizacyjne-podlegle-lub-nadzorowane> (dostęp: 28.12.2023).
- NIK, *Informacje o wynikach kontroli – wykonywanie obowiązków przez kuratorów sądowych*, LWR.430.002.2018, nr ewid. 20/2018/P/17/106/LWR, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17871,vp,20456.pdf> (dostęp: 30.12.2023).
- NIK, *Wystąpienie pokontrolne. Delegatura w Poznaniu*, LPO.410.033.03.2017 P/17/106, https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,lpo~p_17_106_201806181047411529318861~id2~01,typ,kj.pdf (dostęp: 30.12.2023).
- Portal Kuratorskiej Służby Sądowej, <https://kurator.info/tag/osrodki-kuratorskie/> (dostęp: 22.12.2023).
- Rojek-Socha P., *Ośrodki kuratorskie skuteczną szansą na wsparcie zagubionego nastolatka*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/osrodki-kuratorskie-czym-sa-jak-dzialaja,523204.html> (dostęp: 22.12.2023).
- Standardy pracy ośrodków kuratorskich, https://brpd.gov.pl/sites/default/files/2017_11_06_wyst_ms_zalacznik.pdf (dostęp: 28.12.2023).